



У рецензії «Чиста роса людяності» Лариса Мороз писала: «Коли читаєш першу збірку оповідань Г. Тютюнника “Зав’язь”, складається враження, що всі емоції свої, загострені до краю, він носив у собі так довго, що в душі його вони встигли сформуватися у чіткі, досконалі кристали і лягли на сторінки книжки струнким малюнком, де спроба знищити чи бодай змінити один штрих призвела б до порушення гармонії» («Молодь України», 10 серпня 1966 р.).

Отже, при підготовці до друку, особливо визначенні основного тексту, ми насамперед намагалися домогтися його цілісності, беручи до

уваги те, що в родинному архіві Григора Тютюнника збереглося два варіанти цього літературного твору (авторизований машинопис) та кілька сторінок автографа. Усе це свідчення великої роботи талановитого письменника над текстом твору, який так і залишився незакінченим.

За авторським задумом, у двох розділах художнього твору (вірогідно, за жанром мала бути повість) розповідь ведеться від імені головного героя, що наближає читача до творчого стилю Григора Тютюнника, його життєвої та художньої правди.

Григор Тютюнник

ЗІС-5

Підготовка до друку *Олексія Неживого*

Опівночі знову почався дощ. Вузенький провулок, освітлений далекою підсліпуватою лампочкою на стовпі, сповнився тихим шумом. Шелестіло листя од вітру й дощу і падало навкоси в жовтій імлі – останнє вже. Падало, як у яму. Шульпотіла вода в надрізану залізну бочку під хатою, в якій уже не світилося, і весь провулок, ніби йому заспівали колискової, став сонний і ще чужіший. Люди, що досі товпилися коло грузовиків, ждучи своєї черги одержувати постіль, побрали торби й чемодани, здебільшого дерев’яні, розбрелися шукати схованки: хто притулився під повіткою, хто пішов у двір під хату, а кому вже ніде було сховатися, полізли під кузови машин і гули звідти неголосно і не дуже сміливо:

– Якби ж вони там швидше поверталися. А то перемацай те ганчір’я по-одному, розпишися... Наче телицю законтрактував.

– А ти ж як хотів? Скрізь порядок такий: розпишися, тоді бери. Бо хто знає, що ти за птиця... Сьогодні взяв, а завтра втік!

– Еге, втечеш. Хіба що поза Уманню. А договор?

Їгорко тулився під повіткою, притиснувши спиною до стіни свою торбу. В ній було ще трохи домашнього хліба, чотири варені картоплини, сіль у вузлику, синя байкова сорочка, хаковий картуз новий і штани, то боявся, щоб усе те не змогло на дощі. Про одягу то нічого, можна висушити, а харчів було жаль, як розкиснуть. Вода з покрівлі падала просто Їгоркові на черевики, скручені мідним дротом, і в них джвякотіло. Дощ почався

ще вчора, коли їх привезли, і йшов кількома нападами, тож води набралось і в дірки, і поза халявками. Черевиків тих уже й розшнуровувати не треба було: зняв дротяні обротьки – і вони самі спадають з ноги. Ще дома позашивав їх сировою ниткою, то подержалися трохи, а тепер знову розлізлися.

– Лоза! – покликали од хліва, де видавали постіль. Там із навстіж одчинених дверей падало у двір жовте блага світло, і дощ у ньому теж був жовтий.

Їгорків сусід, у солдатському бушлаті, з речовим мішком через плече і в маленькій кепочці, нап’ятій низько на брови, відтулився од стіни і пішов у двір до хлівця.

Він повернувся з постіллю, обгорнутою полами бушлата, і став на своє місце – мовчазний, з холодним блиском в очах під куцим козирком.

Їгоркові цей солдат запам’ятався ще у вагоні. Він лежав на полиці вдень, уставившись очима в стелю, як інші, не дослухався до балачок про те, де кращі заробітки – в радгоспах чи на великій будові, куди їх везли, а стояв у тамбурі лицем до вікна і курих «Прибой». Руки він постійно тримав у кишенях приношеного, але добре, в стрілку, напрасованого галіфе і часто нервово перекидав губами цигарку з одного куточка рота в інший. Ще на ньому були невеликі хромові чобітки. Куца гімнастерка, підперезана командирською ремінякою, а на грудях блищав добре начищений гвардійський значок. Солдат курих цигарку за



цигаркою і дивився у вікно. Брови в нього були широкі, але не густі, що ледь не до половини ховалися під верхні повіки — може, тому здавалося, ніби солдат дивиться спідлоба.

Їгорко теж виходив у тамбур покурити (навчився недавно), бо у вагоні стояв сморід — так багато напхано було в нього людей. Вони часто зітхали, перемовлялися тихо, по-селянськи роззявкувато, слухали балачку про заробітки і їли крадькома, схилившись кожен сам собі над торбиною. Найрозбитніші і найбалакучіші були городяни, полтавці. Вони їли, не ховаючи шматка в рукав, балакали голосно, реготілись і курили просто у вагоні.

Поїзд часто зупинявся, і тоді було чути, як по вікнах порохить дощ, як він видрібцює по залізному даху та по тонких стінах старого вагона, а коли знову рушив і набирав швидкість, краплі води навкоси текли по каламутному склі, лишаючи по собі доріжки. Повз вікна мелькали майже голі дерева з колоніями порожніх воронячих гнізд, телеграфні стовпи, почорнілі з того боку, звідки йшов дощ, висли мокрі дроти, пропливали вдалині гори та узгірці, то глиняні, то білі, ніби крейдяні, — і знову поїзд виривався у степ. Їгорко тулився лобом до вікна, щоб хоч іздалеку побачити шахту, бо у вагоні говорили, що почався Донбас. Шахт, однак, не видно було. Тільки степ та степ, хвилястий од пагорбів та видолинків, поміж ними малі байрачки та імла, що засновувала далеч. Може, там десь, у тій імлі шахти, думав Їгор.

Уночі дощило вже з вітром. Їгорко лежав на третій полиці, її називали «голуб'ятнею», і чув, як по даху вагона то рівно, то м'яко шарудів дрібний вівсюжок, то пробігала дрібна скоросійка. Вона билася об тонкі шалівчані стіни вагона, колись, напевно, пасажирського, з облізлою фарбою і розхитаного, мов старий ящик. Вікна не видно було, воно вгадувалося лише по запахові дощу і осінньої свіжості. Їгорко підсунувся ближче до вікна, вловив грудьми надвірного повітря. Тільки тоді він збагнув, чому так млосно було у сні. Та млость його мучила, і не снилося — марилося все щось, ніби крізь брудно-сірий туман чи дим: село не село, річка не річка, степ не степ, а якісь неоковирні плями, що виділися йому в дитинстві, як хворів на малярію. Прокинувшись, він поторкав долонею лоба — не гарячий. Тож марилося не від хвороби, а від оцього важкого духу, що оселився у вагоні разом із людьми у старих кухвайках і діжурках, солдатських бушлатах і пальтах, у сукняних валянках на ваті й кирзових чоботях. Все це постелено було в боки та покладено під голови або запхано глибоко під

полиці, щоб не вкрали останнього. Зморені дводенною їздою (не стільки їхали, скільки стояли), люди спали важким сном: дуже хропли, стогнали і похлиналися. А якась жінка балакала уві сні, інколи невиразно, інколи ж так виразно, мовби й не спала. Слухати її було моторошно. Їгорко обхопив руками стрижену голову і вуха й лежав так, вдихаючи осінній дух од вікна. Тепер воно виступало у вагонних потемках ледь синюватою хмарою. Надворі, мабуть, починало розвиднятися.

Постригли мене, щоб забрати в армію. Але не забрали. Лікар, що сидів за рентгенівським апаратом і міцними руками навертав мої плечі сюди, туди, спитав у темряві:

«На запалення легенів хворів?»

«Хворів», — сказав я.

«Тобі, хлопче, треба добре їсти. Молоко, масло, смалець... Так і скажи матері. Весною ми тебе ще раз подивимося, а поки що ступай додому».

Я не сказав тітці про молоко та масло, бо де ж його взяти? Сказав тільки, що відстрочили до весни.

Того ж вечора бригадир Захарко, або, як його прозивали в селі, Захарон, загадав мені орати.

«А машина?» — я здригнувся і відсунув геть миску з холодною синьою затіркою.

«Оце б машина тебе ждала, — оскирнувся Захарон. — Машину вже Чуприні оддали».

Я зітхнув і похнюпився. Машини мені було жаль. Хоч і старенька півторатонка, і верх на кабіні брезентовий, вилинялий та полатаний у кількох місцях, а все ж машина — розумна і покірна, як старий кінь, годувальниця і притулок.

«Не піду я робити там, де ви. Годі того, що через вас, через ваш свинарник мене ось і в армію не взяли», — похмуро сказав я і знову підсунув до себе миску з синьою затіркою.

Захарон наче й не почув останніх слів. Він заклав руки в рукава своєї діжурки, схилив набік голову в шкіряній шапці з козирком і спитав улесливо, майже ніжно: «Значить, не підеш орать? Ага-а... Інтере-есно. Тобі що — мої очі не наравляться? Чи, може, бро-ови? Так я ж не дівка... — Захарон розсупонив свого великого рота, блиснув мокрими зубами. — А може, тобі ще ЩОСЬ У НАС не наравляться? То ти не крийся, так і скажи. Так прямо й скажи. Тоді я піду, а з тобою говоритимуть не тут і не так».

Я подивився на мокрозубий Захаронів рот, тоді на миску, важку, череп'яну, і, стримуючи дріж у руках, сказав: «Ви спитайте краще у своїх родичів, кого вони наравлять, а кого ні, що од самої війни сачкують. То в конторі, то

Відчуваючи, що треба якось подякувати цьому чоловікові, Їгорко усміхнувся одубілими губами, сяк-так розписався, бо руки теліпало від холоду, і, сховавши постіль під поли кухвайчини, вийшов на дощ.

Машини вже гули. Коло них товпилися люди. А уповноважені від будівництва повисовувалися з кабін і вигукували хрипкими після сну, байдужими голосами:

– Бульдозеристи, сюди!

– Різнорабочі, давай на ці дві... Та швидше, швидше повертайтеся!

– Гараж, тракторний парк, до мене!

Люди метушилися, наштотувалися одне на одного, ляялись. Хтось уже з кузова впустив чемодан, і він розбився.

Їгор побіг на той голос, що гукав «гараж», і, придержуючи одною рукою постіль, а підборіддям – лямку торбини, поліз у кузов. Там на мокрій соломі вже сиділи люди, серед них і солдат. Побачивши його, Їгор зрадів, хоч за всю дорогу в поїзді солдат не промовив до нього й слова: зі свого маленького досвіду він знав, що сумні люди злими не бувають.

Машини довго крутилися провулками, освітлюючи крізь густу мряку хати, хлівці, паркани, і все це було складене з кам'яних плит – навіть покрівля на хатах теж була з тонких кам'яних плашок.

У центрі села, а може, це було селище, тулився між будиночками баварець із двома дерев'яними рундуками під дашком, стояло кілька старих крамниць, біля яких походжав сторож у довгому брезентовику і з рушницею за плечима.

Шофер часто пригальмовував, тоді машина повільно занурювалася передніми колесами у глибоку баюру і далі вже не їхала, а пливла, завиваючи мотором. Світло на стовпах лишилося позаду, і машина пірнула в густу, як дьоготь, п'тьму. Тільки попереду, вище села, мабуть, на узгір'ї, мріли в дощі великі ліхтарі. У їхньому світлі видно було довгі, приземкуваті бараки.

– Не дрейф, братва, я вас туди, де ото світитися, не повезу! – крикнув з кабін шофер і зареготів. – То ті, що роблять дорогу на Ростов...

Йому ніхто в кузові не відповів, бо всі, крім Їгорка, спали, притулившись спинами до бортів.

Скоро машина звернула в крайню від темряви вулицю і стала біля якоїсь хати за невисоким кам'яним парканом.

– Трактористи, гайда за мною, – сказав уповноважений.

Він пішов до хати, постукав у шибку. На вулиці загавкали собаки. Трактористи посплигували, мовчазні, сонні, товпилися коло хвіртки. В кузові лишився солдат, Їгор та ще двоє. Вони, ті двоє, спали під кабіною і похропували.

Машина поїхала далі, круто взяла праворуч і подерлася вгору ледь помітним серед бур'яну путівцем. Війнуло слабким духом долину, що вже вимок на осінніх дощах, і Їгор відчув, як йому попустило в грудях, дихнулося глибше, до дна, ніби відтоді, як він вийшов із села з торбою за плечима, в них щось затверділо: «Куди оце я? Навіщо було зриватися? Ех!..» Або нападав страх: «Що, як завернуть? Що, як спитають: такий і такий? Ану лишень ульотуй! Що ти там дома накоїв?..» І тільки тепер, хоч промок до рубця і тремтів так, що, якби в нього спитав, як звати, то й не вимовив би.

Хата, куди їх привезли стояла на белебні. За нею шуміла од вітру ніч, дощ та мокрі бур'яни. В хаті й на ганку з двома точеними дерев'яними колонами горіло світло. Шофер посигналив.

На ганок вийшов хазяїн, худий, рівний і високий – він зачепив головою лампочку, і світло в дворі заколивалася.

– Пізно щось ви, – сказав він уповноваженому, який ішов йому назустріч. – Скільки привіз?

– Четверо, Силевичу.

– У договорі записано п'ять, – сказав хазяїн.

– Мало, то підкинемо ще одного. Їх щодня везуть.

– У договорі записано п'ять, – знову сказав господар. Почнуть платити за п'ятьох, тоді одвертатимуть... Хто вони? Що вміють?

– Шофери. Може, й не всі, ну, є й шофери. Нужний народ у хазяйстві!

– Спасибі, оддячу, – сказав дід і покликав голосно: – Заходь, хлопці!

Їгор, солдат і ті двоє, що спали, ввійшли у двір, устелений мокрим акацієвим листом. Двір було забудовано кругом – більшими і меншими хлівцями, кухнею, вхідним погребом, флігелем, і все кам'яне, товстостінне, мов дзоти, вічне. Над дверима кожної будови – лампи в дротяних сітках. Білі чашечки електроізоляторів, дроти...

«Лінія Манергейма якась», – простужено сказав солдат. А Їгор згадав гнилобоку тітчину хату, в якій, скільки й пам'ятав, жила стара бородата сирість – по кутках, попід лавами, в сінях і навіть у підпідччі: «Видно, під нашою хатою море-океан», – жартувала тітка і чадила у печі мерзлим кукурудзинням. Топити в них не було чим ні під війну, ні потім.

Дід-хазяїн провів уповноваженого за ворота і там вони перемовилися про щось неголосно.

– Не ручуся, – сказав уповноважений. – Самі придивляйтеся. А ще лучче, як є добрі замки! – і засміявся.

«Про нас», – подумав Їгор.

У хаті було просторо, світло од великої лампочки під стелею та свіжобілених стін і пахло



крейдою — видно, тут недавно помазали і протопили. Попід стінами стояли залізні ліжка з новими сірими матрасами, посередині — стіл, не засланий, але чисто вимитий, і дві старі, нефарбовані табуретки.

Дід надів окуляри в мідній оправі, пильно оглянув кожного і спитав:

- Біженці будемо?
- Не біженці, а вербовані, — сказав солдат.
- Не знаю таких, не знаю... — усміхнувся дід.

Нижня губа була в нього товща за верхню і насмішкувато одвисла. Говорячи, він підсьорбував нею. — За нашої пам'яті такі, як ви, звалися біженцями, або заробітчанами. Ну та то нечого... якщо людина хоче заколмотить грошей. Нормальний ход! — і засміявся через нижню губу. — Краще скажіть, хто ви та звідкіля.

Всі по черзі сказали, кого як звати і те, що з Полтавщини. Тільки четвертий, стрижений, з фурункулом на щоці й маленькими метушливими очима, пробурмотів щось незрозуміле. Він сидів на крайньому від дверей ліжку, тримався за живіт і пристогнував крізь зуби. Тоді спитав, жалібно скривившись тою щокою, на якій не було фурункула:

- Дед, у тебе нужник є?
- Хазяїн притис одну брову, а друга круто піднялась над окуляром.

— Ти, архаровець, ще раз тикнеш на діда — векнеш аж за ворітьми. Кхий він просторий! За хлівом нужник. Не знає він, де нужник...

— Я шесть пирижків врубав з голодухи, а ти... а ви зразу ругащя.

Коли він вийшов, дід засміявся вже обома губами:

— Бреше, шпанок. Хотів, щоб дід йому сто грамів із сіллю наколотив... У тих, що хворі, очі не бігають. Шість пирижків!..

Виходячи, він обернувся й сказав:

- У мене, хлопці, порядок такий: треба щось — попроси, дам або скажу, де взять, а отак — ні-ні!
- Ясно, батьку, — сказав солдат, дивлячись на хазяїна з-під лоба сумними очима.

— Крутий дід, — сказав до солдата той, що назвався Іваном Притулою із села Мачухи під Полтавою. Він не схожий був на селянина: обличчя худорляве, кóхане, лоб високий, гладенький і такий білий, немов припудрений.

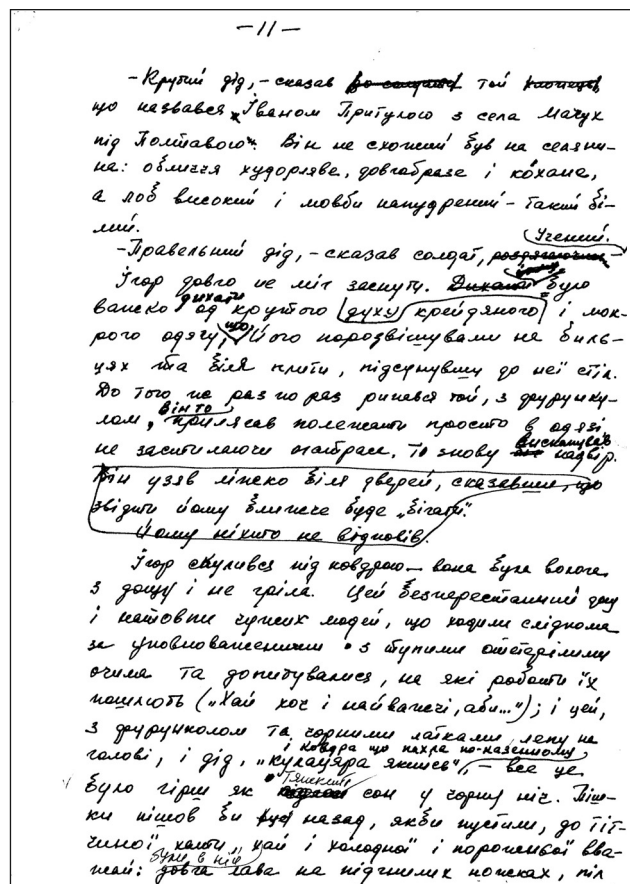
— Правильний дід, — сказав солдат, роздягаючись. — Учєний.

Ігор довго не міг заснути. Дихалося важко від крутого крейдяного духу, горілої іржі від конфорок (топилося тут, видно, вперше за багато місяців) та мокрого одягу, що його порозвішували на бильцях і коло плити, підсунувши до неї стіл. До того ж раз

по раз рипався той, з фурункулом. Він то прилягав полежати просто в одязі, то схоплювався і вискакував надвір.

Хлопець скулився під ковдрою, але вона була волога з дощу і не гріла. Ці безперестанні дощі і стовписько чужих одне одному людей, що ходили слідком за вербовщиком з отетерілими очима та допитувалися, на які роботи їх пошлють («Хай хоч і найважча, аби...»); і цей з фурункулом і чорними латками лепу на голові, і дід «куркуляка якийсь», і ковдра, що пахла по-казенному, — все вкупі було гірше за марудний сон у чорну ніч. Пішки пішов би назад, якби пустили, до тітчиної хати, хоч і холодної і порожньої вважай: були в ній лише довга лава на підгнилих ніжках, піл з рядном і подушкою, столітня бабина, а може, й прабабина, ікона без рушника та каганець-«максимчик» з гільзи. От і все добро. Зате яких щасливих вечорів зазнав Ігор у тій хаті, коли після роботи, прокуривши в лежанці «для духу», сів на ній по-турецьки, щоб ноги зігрілися, і читав. Читав, доки в очах попливуть руді кружальця, а в спині почне пекти від того, що горбився ближче до «максимчика». Надворі гуде завія або шурхоче дощ, вітер патрає стріху, тихо світить місяць, напнувши проти низьких віконниць ясно-голубі свої шатра, все те здавалося далеко, як інший світ.

Книжок у нього було дві: перший том «Анни Кареніної» без дванадцяти сторінок посередині та «Хіба ревуть воли...». Спершу читав їх кожну підряд,



від початку до кінця. І так десятки разів... Чіпку знав від малих літ і аж до кайданів — день за днем, рік за роком. А от що сталося з Анною, Кареніним, Вронським, ще довго не знав — кого з селян не розпитував, ніхто про це ніколи не чув. Навіть молоденька вчителька, яка закінчила десь одразу по війні шестимісячні педкурси і вела початкові класи в їхньому селі, не знала про долю Анни Кареніної. Тільки в ремісничому училищі пощастило: маленька сива бібліотекарка Марія Омелянівна, що звала всіх ремісників на «ви» і тільки на прізвище, розповіла про те, що Анна була нещасною жінкою, що всі жінки взагалі дуже нещасні. Кінчивши переказувати книжку, заплакала: «Ніколи, ніколи, Теліжний, не обіжайте жінок, будьте вдячні їм за все, як діти матерям. Якщо вона любить вас, то допомагає вам вірити в життя, в прекрасне, якщо шанує вашу мужність і розум, ви будете ще мужнішим, якщо навіть зраджує ваші надії, не обертайте проти неї свого гніву — страждаючи, ви станете чутливішим до інших — повірте мені, старій жінці», — сказала вона, утираючи сльози вишиваною хусточкою. І другого дня подарувала книжку з власної бібліотеки — «Накануне»...

Надворі вже не чути було дощу. Од вікна тягло, і Їгор, так і не зігрівшись, заснув.

— Ану-ке лиш, хлопче, вставай та шукай свою торбу, — почув він крізь сон і розплющив очі.

У вікна через усю хату світило сонце, і вона празниково сяяла білими стінами. Солдат і Іван Притула уже сиділи в ліжках. Вони були похмурі й мовчали. А біля порога стояв дід-хазяїн і тримав у руках один солдатів чобіт.

— Аж за ворітьми знайшов, — сказав він. — Видно загубив, як драпав, шейма...

Їгор подивився на крайне від дверей ліжко. Воно було порожнє і незаслане.

— Станція од вас далеко, батьку? — спитав солдат.

— Верстов п'ятнадцять буде. Пішки не доженеш, — сказав дід і подивився на Їгора. — А твоє все ціле?

Їгор помацав рукою під ліжком. Торба була на місці. І черевики стояли коло плити, білі, зашкарублі, із задраними догори нісками.

Дід покивав головою:

— Ото скажи спасибі своїм черевикам: це вони одлякнули його од твоєї торби, а то і її забрав би. Ну шкет. Шість пірожков!.. Нарошне придумав, щоб надвір бігати. Я довго й наслухав за ним, тоді заснув... Щось у кого зосталося, га, хлопці? Чи все підчистив?

Солдат вийняв з-під подушки нову гімнастерку, дістав з нагрудних кишень дві пачки книжечок у червоних і сірих палітурочках і подав їх дідові.

— Це схойте десь у себе, бо тепер у мене і речового мішка немає.

Він одгвинтив від гімнастерки орден Червоної зірки, орден Слави, поодчіпав і медалі — штук сім.

Усі мовчки стежили за ним.

— Це теж покладіть десь. — Солдат подав дідові нагороди — цілу пригірш.

У нього лишилася тільки гімнастерка, один чобіт і кепка.

Притула зостався в тому, в чому спав.

Коли дід вийшов у свою половину, він сказав:

— Сьогодні після обіду, чув я між шоферами, нові машини даватимуть. А в чому йти. Зостанеться якась лайба — і на штани не зробиш.

— Нічого, — посміхнувся солдат. Буває і гірше. — Він подивився на один свій чобіт, що стояв коло порога, посміхнувся і додав: «Бувало...»

Дід не входив довгенько. А коли він повернувся, то ледве пропхавсь між одвірками, несучи поперед себе оберемок усякого ганчір'я: дві куфайки, старе, аж біле, солдатське галіфе, полатані на плечах сорочки, шахтарські чуні й пару брезентових чобіт, засиджених курми.

Він кинув свою ношу посеред хати, з неї стовпом піднялася пилюга і засріблилася в сонячному промінні, а сам блискав окулярами на нас і усміхався через товсту нижню губу і підсьорбував нею, наче пив чай з блюдечка.

— Це моя небіжчиця любила прать та складати мої робочі костюми, і шахтьорки, і як на станції робив. Лас-са ж була до одежі — страшне діло. Все до купки, до купки. Думала, вік робитиму. А воно ж так і є — робитиму!

Їгор витяг з торби вихідну свою байкову сорочку з «молнією», штани, сірі, в ще сірішу смужечку, прані вже і перепрані, хаковий картуз — і поклав їх до купи.

— Осьо ще є. Беріть, хлопці.

Ми почали вдягатися, чхаючи від пилюги. А дід сидів навпопідки біля солдатового чобота і радив:

— Ти, Василю (видно солдат йому найдужче подобався), — галіфе і чоботи парусинові бери. Тобі воєнне личить. О! Якби до цього галіфе та ще леї, був би кавалерист — куд-ди! Тільки куфайка тверденька. Я пробував рукав об рукав тернуть, то аж іскри посипалися... А тобі — обернувся до Івана Притули, — треба щось панське, бо в тебе лик панський. Дот нього чуні личитимуть... Чуні сірі, штани сірі, куфайка сіра... Якби ще жилетка сіренька. Це колись називалося: костюм-тройка... І товста дідова губа лукаво тремтіла.

Він огледів нас іще й надворі, за ворітьми, коли ми стали закурити в дорогу.



– Ну от, брат, солдат Василь, справжні ви тепер заробітчани. А то – вербовані, вербовані...

Солдат оглянув себе і тихо засміявся:

– Тепер – справжні.

Сонце, хоч і невисоке вже, сяяло, наче в бабині літо. Кам'яні покрівлі на хатах звивистої вулиці, що тяглася попід горою уздовж низовини, зелені бані на церкві по той бік річечки (вона лише місцями зблискувала вузькими синіми стрічками), листя на вирубаних, майже суцільних капустяних грядках понизу – все холоднувато сліпуче блищало після дощу. А зі степу, як і вночі, ледь чутно, кволо дихав полин. Він не просто пах Їгореві ще змалечку, а солодко мучив...

Дідова хата, висока, білостінна, зі п'ятковим саявом сонця у вікнах, підносилася над селом унизу, як престол. За хлівцями й хлівчиками (були ветхі й кривобокі, не такі, як здавалися вночі) – чисто прибрана грядка, з півдесятка яблунь старих, майже безлистих, деінде яблучка біліють, дрібнеча ота, що тримається аж до морозів і хуртовин.

«Це, мабуть, і в нас там сонце, лози на болоті зелені, води поміж кушами мерехтять», – подумав хлопець.

– Що тобі, синок, муро в нас, видать? – спитав дід. – Я ще вчора примітив, по очах: муро.

– Привикнемо, – сказав солдат і подивився на Їгора. – Привикнемо.

– Як ваше село називається, дідуно? – спитав Притула, плеснувши на хазяїна ласкою з гарних голубих очей.

– Верхні Капустинці, – сказав дід. – А ото далі, за містком, Капустинці Нижні. Того, бач, що вони по річці од нас нижче. Та й народ тамечко скверніший, ніж тут. У нас станціонники живуть, шахтьори колишні – шахта тут близько була, за горою зразу, а там – хитрун на хитрунові: кудись мотнувся купив, десь продав. Баришники. Я теж од них баришникувати навчився...

– Чим, дідуно? – спитав Притула.

– Поживеш – побачиш. Ну, та скоро всіх нас заллють. Казали наші гресовські начальники, що весь низ під воду піде. Кілочки тут забивали, то якраз мою хату пополам перебило... Осюдою по горі й чимчикуйте, ближче буде. Стежки, правда немає, а прослідок знайдете.

Ми подякували й пішли.

– Як заблудите, назад ідучи, питайте: «Де тут Високовольтний живе?» Це мене так дражнять, що така я верста довга...

Коли обернулися, дід стояв, протираючи полою довгої сірої сорочки свої окуляри, і на нас не дивився.

* * *

Гараж стояв на белебні, обнесеному дротом та порослому полином і високою ковилою, що слалася при самій землі. За ворота до гаража (для них уже було вкопано нові стовпи) правив шлагбаум: кривий акацієвий дрюк і фанерна дощечка з написом: «Нормальний стан шлагбаума – закритий».

Біля довгої будки, схожої на товарний вагон з неструганих дощок, стояло троє.

– Чотириста десятого не візьму! Все! – кричав маленький чоловічок в обвислих ззаду і спереду штанях і в кепці, надітій задом наперед. Піджак сповзав йому з пліч, і з рукавів ледь виглядали кінчики посинілих пальців. – Я їхав сюди за триста кілометрів, щоб мені всучили півторатонку, да? Ха-ха! Машину – або моя сторона рве договір! Ось вам ваші підйомні... Чоловічок швидко занишпорив по кишенях піджаку, в лівій, правій, знову в лівій. Щас, хвилиночку... До копійки віддам.

Ті двоє, що слухали, видно, це було гаражне начальство, дивилися на чоловічка з захопленням, як дивляться на циганча, що танцює посеред базару. А він шарпав свій драгий на ліктях піджак:

– Айн момент, айн мент... Вони думають: новенький нічого не знає, дамо йому тачку... Ціп-ціп, дурочка, знеси нам яєчко. Не на того напали. Я вже все пронюхав. У тебе, завгар, екскаватором сто-сто десять червінців за зміну в кишеню кладуть. Знаю!

– Ну добро, Селіванов, – сказав дебелий чоловік у довгому синьому макінтоші й військовому картузі. – Даю тобі МАЗ. У нас під екскаватор ходять поки що тільки МАЗи. Отой крайній бери і заводь. Зумієш?

– Хто? Я, да? Я гроб заведу, якщо він на колесах! – оскирнувся чоловічок великими зубами, залишив одну руку глибоко в кишені і боком, гордо виставивши одне плече вперед, пішов до машини з блискучим буйволом на капоті.

– Може, і мені сісти з ним, Івановичу? – спитав у завгара рябий віспою чоловік. Ямочки од віспи видно було навіть під його широкими рідкими бровами.

– Не треба...

На нас ніхто не звертав уваги, і ми теж чекали, що робитиме цей Селіванов (МАЗовське колесо було йому ледь не по плече), як дістанеться хоча бу кабінку...

Селіванов підійшов до машини, оглянув її знизу вгору, заклавши руки за спину і, зневажливо, подригуючи одною ногою в коліні, потім зробив крок назад, підстрибнув з веселим гиком – вже тримався одною рукою за поручень, а другою відчиняв дверцята. За хвилину МАЗ



ревів, мов літак, огортаючись хмарою диму.

– Ну, як? – гукнув Селіванов з віконця, показуючи великі свої зуби. Слабі, начальник.

– Давай, – махнув рукою завгар. – Під екскаватор давай!

МАЗ круто вивернув на пряму, скинув буфером «шлахбаум» і покотив круто вниз. Коли він проїздив повз нас, видно було, що Селіванов веде машину майже стоячи, він не тримався за баранку, а висів на ній.

– І що за народ мені приходить, не розумію, – зітхнув завгар. – Рвачі якісь.

– Заробітчани, – неголосно докинув солдат, подивився на завгара трохи спідлоба, сумними, як і у вагоні, очима.

Завгар обернувся, і вони стрілись поглядами.

– Він змерз... – уже голосніше сказав солдат і кивнув у той бік, куди поїхав Селіванов.

– Да, сьогодні вже зимою дише, – завгар підійшов до нас і поздоровкався з кожним за руку. – Іван Іванович Ветров. Завідуючий гаражем, а це – усміхнувся до широкобрового – наш механік по ремонту, Микола Миронович Кравець. – Він говорив і пильно дивився в очі солдатів.

– А ви хто будете?

– Машини прийшли одержувати, – лагідно сказав Іван Притула.

– Чому ж запізнюєтесь? Перший день і...

– Ми... Нас... – почав Притула.

– Дорогу шукали. Заблудилися трохи, – сказав солдат.

– У кого ви зупинилися? Далеко?

– У Силевича. Високовольтного, – усміхнувся солдат.

– Ага! – зрадив механік. – Хрест-і-Бог, мені сьогодні повезло! – і заусміхався кожною ямочкою на обличчі. – До Силевича ми поставили, казав мені Левко, трьох шоферів, серед них ще й слюсар хтось і одного учня автослюсаря. Де ж ваш четвертий?

– Він утік, – сказав Притула, – так немов вибачався за таку притичину.

– Та-ак, – спохмурнів механік. – Ну, халера з ним. То не наше діло. Слюсар хто з вас? – механік з надією подивився на солдата.

Мені не хотілося йти слюсарювати. Скільки машин, про які тільки чув. І сказав неохоче:

– Я слюсар.

Механік розчаровано поцмокав губами.

– Скільки тобі років?

– Дев'ятнадцять.

– А де вчився? Розряд?

– Вчився в ремісничому. А розряд п'ятий.

– Ну? – Підняв брови механік, і ямочки на лобі поховалися в зморшки. – Машини ремонтував коли-небудь?

– Свою, що в колгоспі на ній робив, півторатонку, ремонтував. Майже щодня. А ЗІСа, що у нас в училищі був, – ні. Бо він не їздив. Ми його тільки розбирали й складали разів п'ять.

– Ось послухай мене, синок, – механік поклав мені на плече важку руку. – не зарся ти на оті нові машини, чув? Сам подумай, що таке шофер? Сидить, баранку сюди-туди крутить і все. А що він знає?.. А ти – ти лікар машини, інженер! Ну як, підеш?

Я кивнув. Потім додав:

– А про лікаря нам і в училищі казали щодня...

– Ну гаразд, гаразд, я тебе на лікаря не купив, ні. Ми просто домовилися.

Очі в нього були розумні, швидкі. Але навіть тоді, коли він сміявся ними, чоловічки, чорні, аж синюваті, лишалися байдужими. Я ще не знав, що назва тій байдужості – «собі на умі».

– А ви на яких машинах їздили? – спитав механік у солдата.

– «Шевроле», «Студебеккер», «Вілліс»...

– Командира возили? – поцікавився завгар Ветров, який досі мовчав і скося розглядав солдата.

– І командира, гармати, сорокап'ятки. І всю обслугу. А після госпіталю і до кінця війни працював у авторемонтній майстерні.

– Може, ви б погодилися возити мене?

– Ні, не погодився б, – сказав солдат.

Притула глянув на нього здивовано, а я злякався: навіщо отак з першого дня та ще й із завгаром...

А солдат неспіхом прикурив з пригорщі і кризь цигарку в зубах, втупившись у завгара твердими чорними очима, мовив: «У мене контузія...»

